שיחה עם ד"ר א. י. ברוור

ידידי עגנון ו"שירה"

מאת נעמי גוטקינד

למרות השנה שחלפה מאז מותו של עגנון נדמה כי דבריו מוסיפה חיות ועוז. דברתי מאתם — בכמה אנקדוטות, סיפורי מעשים, זכרונות "מרותי אופי" הנידפסים והולכים על האיש מתחדש לי חודש ותאר יצטברו בקרוב לרבים חדשים. ודמותו כסופר עקרקומה, בכח "שירה", הספר שלא מאורע מעצים לאמיתו מעולמה הדל לאחרונה כל כך של הספרות העברית.

מי היה עגנון — על כך סיפר לנו ידידו. בן ארצו ומשנתו, הפיאלנרף הרדיק, ד"ר ברוור. על נוסח הידידות שבין ברוור לבינו, כתב עגנון ב עצמו: "מצאתי את דקאנט ברוור בבית הספרים לשם ספר שלעצרך לך לעבודתו בא. אני מתיתי קורא בספרים שלא ידעתי תחילה מה יתנו לי ומה לא יתנו לי היותי תמיד על כי שיהיה מראש מה מבקש בעצמי".

ועל הרחבתם הבינותם של הסכנים: "מאחר שבשנו בני גליציה אנו ובאנו לגור בארץ ישראל, מתחנו בתחי ארבעת אלה. מכאן ואילך כל שיחותינו היתה גליצית, ואם נדברו לענינים אחרים לא נדברו אלא לשם בירורים ההגיוניים".

עגנון גם מספר שבתחילה היה ברוור מתרגל מסנו. ולדעתו? "בסיר אני שבמעי מובע עם ש בראשי שלא הוי רגלים בירושלים הוא שגרם לחשש ההקרבות".

דמות מורכבת

עד כאן עגנון. ובחוץ? בחוץ דק מן הדק על שבע האירוניה שבפיוטיו של עגנון עליה. סיפר לי על הדמות המורכבת. רבת הסתירות והגוונים של הסופר הגדול. ויותר מסיפור. היה זה מיבולה. וכך אבר: "עגנון היה מרכזל גדול שהבריח הנשין לו אשת שתיתה באמת עור לה. כתב ארבי

עים יום קודם ציתת הולד. הקבה מבריח בת פלוני לפלוני. ואלו הנה זוה נראה הדבר בעין. אותם ימים התיחסו יהודים הנרמנים אל זי יהודים הגליצאים כאל נחותי דרגה. "נוחרים". אבל אשתו הבירה את נדולתו ודבקה בו. לפני שנים אחרות סיפר לי קרוב אחד ברב אחד סיפר לו כי מידר את הקידושין של עגנון ואשתו. כמה ימים לאחריהם בא אליו אביה. בנקאי גדול ובעיר גדול. אם להריסה כנים ובנות ונתן לו חמש מאות מארק. כלומר. היה זה מקס בחוג המשפחה. מחנים וקרואים לא היו בו. האשה היתה בעלת השכלה גבוהה. למדה לשונות הסורח באוניברסיטה. עגנון — לא. הוא ידע רק לשון זרה אחת — גרמנית. מן הספרות המקודבנית הרוסית קרא רק בתרגום. במתמטיקה ספק אם ידע יותר מארבע פעולות. גם הסטוריה ומבע לא ידע הרבה. אבל בקדמית היה ידען. תלמיד חכם. לפי דרגה בקלויז. לפני שקיבל את הגמרא. והתחיל לעסוק בעיונים.

אבל נחזור אל אשתו. היא הסתלקה אל בעלה כמו אל ילד גדול. בזמן מלחמת העולם. מבעיה פעם. הוא אמרה לי: עגנון הוא ילד. ועכשו כמו ילד.

עד כמה עכשו אסור לדבר כלפי שאחרי מי עברו עליו התקפות לב אחדות. לא רצה לילך אצל מתו כשאשתו נסעה למרגוע.

פגישות ראשונות

כיצד נוצר הקשר בין עגנון לביני? הוא התחיל עוד לפני שנפגשנו. בלבוב חי אישור מאיר ליפשיץ, איש סיפה ברוגלין אבל בתחו מרכז לסופרים. ובמשך פגישלים. ואני קרוב שלו. עגנון כתבא ללבוב. נמשך לאחרו מרכז של ליפשיץ שהיה ברחוב הראשי של לבוב. גם אני באתי לשם. אבל לא בעת ובעונה אחת. אחר כך עלה עגנון לא"י והיה מתכתב ביפו. אני עליתי רק שנתים אחרים. ומיד עברתי לירושלים. מתפנסים כפי לעבא כותב בספרייה בירושלים. ראיתי לפני בחור חלוץ רעב ללחם ודל מאוד. קוחתנו. עניין בספרות יפה לא היה לו. התעניינתי בספרות יפה היא מבחינה היסטורית עוד מאמתית. אבל דיברנו הרבה על מקום מוצאנו. עגנון בדרום מזרח גליצית וגם אני. עירי ביצץ ועירו חכל מיכו לבזנו מחרה אחד. הוא על כלבתנו לא סיפר. ואני. לרגלת ידידות והרבה ידעתי על הבדחק בינינו ולא האחרתי עוד לבאר אותו.

כיצד כתב את ספריו

רק פעם. בשבקשו מפני ראשאל: כיצד אתה ניגש לעבודה. שאלתי בכתב. מתי היינו מתי כתבים. הוא ענה לי בבכתבי: אינני ניגש לכתיב סיפור עד שכל ההברה. כל הדמיון שבו עומדים לפני כתיב. עוד בקיבל לכתיבה. היה בקרה כי אחרי שכתב את "אתם ראיתם", תחילת מדרש מקדמוניות. ביקש שאקנה רכיבה של הספר. לא הפלאתי את דעתו על כסה מבדעה עדות בו. ועגנון לא בעס. הוא גם סיפר לי שהמין הומר לחלק שבו. בעינו "אתם ראיתם" הוא הספר המשובב יותר מחבל. אבל "שירה" — זה שיין לבעיני נפרות. הסיפור על האמות ועל הפרוסמר הפיפס — כיצד הגיע לעמו של עגנון? ומה כוראה אחת הסתירות שבו. סתירות הן הרבה. לבעל — עגנון ואשתו הין צמחונים. אבל הוא לא ניזר עצמו מבשרה הרוע. כבקר אצלי נמה מקומאק טוב. ליקר טוב. רק לפני שנתים הוה מעשה הוא בא לבקרני. ושתה הרבה קוניאקים. בלי שהדבר הכפיע על דיבורו או הנמוסתו.

עד "שירה"

עגנון כותב שבירושלים בתחילה הסתיר מסנו בגלל ביצעת הקש שלו. גם מאז הין סתירות. על הכבוד לבעל הקפיד מאוד. בכבוד לא הזמנו בביתו את האוכל. הילוד הבבה נגעה עם הזמנת "שירה". כשבודיו בקריאים קטעים בהספר דווקא בשבת הין דואר מצערו ומרעיבו מאוד. הוא לא הה נותן מהרו לבקרה כזה שיקרה. מאידך ב עגנון סיפרו שכאשר קיבל את פרס הנובל המנשק עם בולי זקן. הוה דואר לא דרך הסידות. גם את עניין סיפורי אהבים שלו אני רואה סתירה שב אופן. שאלתי פעם — על "בעת הגלי". "בעת נעורות" ותוד: מה זה? עבה עגנון: גם בעלתן עדיך יש חלק. "אבן הגזר" בעיקר בעבינו אישות. לבעלות. הוו אני מסיחך גם את "שירה". ולא בבקרה סיבם עגנון להדגים את הספר בחיי.

אני רוצה להדגיש שמדבר כאן ביחוד הלפיד חכם. שיום יום לבבה. התפלל. יחדו שסיפר לי מרגב קוק וציל הרשים אותו על יוד בבנם רבנים וכל הרבנים התפלאו על מעשה הרב. וכתב את "שני רבנים הין בעירנו" ואת "הבנסת כלה". אבל אני זוכר גם מה הין אנשי ירושלים אומרים על עגנון לפני שלשים שנה. עגנון, הין אומרים: "קרמצצע נאר" (מחקה בלעג). ובאמת. ב"הבנסת כלה" הוראים: הוא עומד מאד ומתרגל. גם בפר ציאות הין לו הרבה מכרים בנושאים רבים. הוא לא הין מעיר אחד. בשלום לא הכעתי מפני איזה דבר סיבה מגדר הנטיעות חס ושלום — אבל הסיבה הין.

רקע כלכלי

כדי להבין את עגנון צריכים לזכור גם את הרקע הכלכלי שלו. גם מה יש אינו סתירה מעני ינגה. הכרתי גם את ביאליק. ביאליק עבד קשה מאוד לפרנסתו. פעם התחדרה לפני שהוא עובד קשה כמו כל עורך. ואם לעשות השאה נוטפת — לרב קוק לא הייתה פרנסה כל ימיו. עגנון הין מקרה מיוחד. תחילה הייתה לו אשה עשירה. בת בבור, הוא ישב בהאכסנייה בלי דאגות פרנסה. אחרי המלחמה העולמית הראשונה כשנתנו הת דלדל. מכסו שוקן וקיבל עליו לפרנסה. עגנון לא עשה עסק רע. ושוקן לא עשה עסק רע. מה ש הפליא אותי הרי הה שלמרות הבסיס הבטוח (וכך נהג גם אחר שקיבל פרס נובל) נהג עגנון בדק דקנות. למשל. כסמיה מבקר אותה. הוד באומבוס. מעולם לא חזר במונית. בכלל אהב ללכת רגלי הרבה. בירושלים. הין ביתו מרוחק מביתו שמה קילומטרים. ודרך זו עשה ברגל. גם בקרתי אצלו עם באסקלון: קרחם שעשו בביתו הסקה מרכזית נתנ לבלות חורפו בעיר זאת.

אריחת הבגדים איתה עצובה מאוד. ברגיל. ובבאתי הפסו לכסי תפות. ציפה לדרך כקהתרתי את הקפוה. בעלם עגנון מאוד. מקנה אני שאשתו לא נלבבה. עלית אפשר בלב שלם לומר מה שאמר רבי עקיבא על רחל אשתו: שלי ושלכם — שלה. זה שבעולם הין יכול לחיות בלי דאגות בלי דאגות בלי זהר זעזוע.

בחוג ביתו

מעשים מאנשי הפם הרות שלנו זכו לכך שכל דאגות הבית בלקחו מתם. אשתו של עגנון לקחה על עצמה כל דאגות המשפחה. הבית והינוך הילדים. כמובנה. יכול לשבת בחדרו שבקוסר הבנה יום תמים או שבע תמים בלי הפרעה כלל. ועוד סיפר המראה על נדולתה. כלתי לעגנון פעם את הספר על הבדיק מקוברנה. אותה שבת. כתב לי עגנון. יבא וקרא את הספר יחד עם אשתו. כמה נשים יש המסוגלות לקריאה כזאת בספר המיני?

שומר מצוות

כשיצא עכשיו "שירה" התחילו רבים שואלים מוב: לתה עגנון מאמין. זו שאלה קשה. מצחה הוא מסר. לבריכה המשותפת בירושלים — התבנה. על השבת המחיר בבירתה. אבל בעיניו אמונה מי יכול להמצאן בין שיגרה לבין מעשיו הלב? במיוחד אצל איכות כה מסובכת כמו של אמן גדול. מבלי עגנון גר. לבטל קלאוזנר. מי שכתב ספרים שיש בהם אפיקורסות. אבל קלאוזנר גם הלך בשבת להתפלל. "בגיאריים" של גורדון. הלך להתפלל בטאה שעורים. ובכן מי יכול לענות על שאלת האמונה אצל חולת? אני בכל זאת חושב שעגנון האמין. ואני גם מאמין ש"שירה" היא הוכחה נוספת לרב"הצדדיות ולסתירות הכפולות את כתיבתו של כל סופר גדול.

הבוקר
12/3/71
עמ' 4